

nyezetéből állt. A Bercsényi László családjára vonatkozó helytörténeti kutatás alapján még pontosabb képet kapunk a vele rokoni kapcsolatra lépett francia családok társadalmi helyzetéről és későbbi jelentőségéről. Újabb tévhit oszlik szét az úgynevezett párizsi „Berchény palota” (58, rue de Verneuil) történetével kapcsolatban. Egy XX. század elején állított emléktábla tanúsága szerint az ingatlan Bercsényi László tulajdona volt. A válóságban az épület még nem állt a marsall életében, fia, François-Antoine viszont valóban bérelt egy másik, közelben álló házat a forradalom előtti években. Újabb adatokat kaphatunk a Berchény-ezred emigrációja és ellenforradalmi tevékenysége korszakáról is, és az egység magyar eredetű hagyományait is felvillantja az olvasónak az egykori ezredparancsnok.

A kötet végén részletes kronológia és bibliográfia található, az ikonográfiai melléklet pedig valódi csemege lehet a Bercsényi család francia ágának kutatói számára, hiszen számos olyan magángyűjteményben (pl. a de Pange család családi képtárában) található mű kerül itt a szélesebb publikum elé, amelyekről ko-

rábban nem volt tudomásunk. A portrék révén könnyebb elképzelni a történelmi személyeket, a Boissau tábornok által festett Bercsényi László arckép alapján pedig szinte megelevenedik a hajdani magyar főúr és francia katonatiszt képe.

A kötet kétségkívül a Párizsi Magyar Intézet tudományos sorozatának egyik legérdekesebb darabja, amely egyben az egyre erősödő magyar–francia tudományos együttműködés újabb maradandó bizonyítéka. Természetesen a kritikus olvasó számos megjegyzéssel bírálhatja a kötet nyelvi hiányosságait. Sajnos a magyar hely- és tulajdonnevek helyesírása gyakran pontatlan vagy következtelen, és a modern szövegszerkesztők „kisdördöge” is rajta-rajtafelejtette a kézjegyet a könyv lapjain. Alapos lektorálás után bizonyára ezeket is sikerült volna kiküszöbölni. Mindenesetre a mű későbbi kiadásai lehetőséget nyújtanak majd a javításokra. Végezetül remélhetjük, hogy e kötet első lesz azon panteonban, amely a francia földön tevékenykedett, magyar származású katonáknak állít emléket.

Tóth Ferenc

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

LOVAGVILÁG MAGYARORSZÁGON

Lovagok, keresztetek, hadmérnökök a középkori Magyarországon. Válogatott tanulmányok

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára

(Argumentum, Budapest, 2008. 296 o.)

A sorozat immár nem először él a lehetőséggel, hogy egy-egy szerző tanulmányaiból adjon közre válogatást. Kubinyi András után a következő hadtörténeti tanulmánykötettel Veszprémy László, a középkori hadtörténelem kutatója, a Hadtudományi Könyvtár korábbi, s a Hadtörténeti Intézet jelenlegi igazgatója jelentkezett. A tanulmányok jórészt az utóbbi 15 évben íródtak és jelentek meg, a legkorábbi 1989-ből datálódik. A kiválasztott tizen-négy tanulmány a magyar középkor 1000 (907) és 1459 közötti időszakából a lovagi kultúra és lovagi hadviselés művelődéstörténeti, fegyvertörténeti szempontjait vizsgálja. Az alapul vett és felhasznált tanulmányok, szócikkek

száma azonban ennél jóval több, a húszat is meghaladhatja, mivel több esetben tartalmi összevonásokra került sor (mint a pozsonyi csatáról, a keresztet háborúkról szólók, vagy éppen a Zsigmond-kori haditechnikai kéziratokat és fejlődést bemutatók esetében), ami ugyan technikailag megnehezíti a hivatkozásokat, ám a kötet olvasói számára kétségkívül roppant kényelmes.

A tanulmányok tematikája igen szerteága-zó, jól tükrözi a szerző széles érdeklődését. Az egyes írások alapvetően arra keresik a választ, hogy milyen szerepet játszottak a korabeli magyarországi hadviselő társadalomban a lovagi szertartások, mítoszok, s mennyire ér-

hetők tetten azok a rendelkezésünkre álló forrásokból. A tanulmányok így érintik a hazai lovagrendek, a lovas pecséthasználat, a korai hadi zászlóhasználat kérdéseit. Úttörő tanulmány olvasható a középkori hadilovakról, ami a téma első magyar nyelvű összefoglalása. A kötet a forráshasználat problémáját egy elméleti összegzésen túl a Rasso-legenda, a humanista Aventinus magyar szempontból nagyfotosságú krónikája, és az 1459-es körmendi ütközet problémáján keresztül mutatja be. A Kálmán- és II. András-kori magyar részvételt, valamint a Szent László fiktív kereszties vezérségét bemutató írások a kereszties hadjáratok korára irányítják a figyelmet. A kötet technikai jellegű írásait (lovagi fegyverzet, öklelő technika, számszeríjak) indokoltan zárja a Zsigmond-kori hadmérnöki irodalom – Magyarországon éppen a szerző által ismertté tett műveinek – bemutatása, ami ismét azt igazolja, hogy az Anjou-kortól a Magyar Királyság szellemi tájékozódásában, az uralkodói udvar reprezentációjában, lépést tartott Európa vezető területeivel.

Fontosnak érezzük hangsúlyozni, hogy a tanulmányok jó része közvetve, de néhányuk közvetlenül is, érinti a középkori források értelmezési problémáit. E kérdéskör körüljárása rendkívül fontos, hiszen a középkori források soha nem voltak kifejezetten hadtörténeti jellegűek, azokat csak megfelelő forráskritikai szűrőn értékelve és elemelve lehet a katonai események rekonstruálására alkalmas szövegekként hasznosítani. Minderre meggyőzően hívta fel a figyelmet a *Hadtörténelmi Közlemények* nagy érdeklődést keltett, és sok hozzászólást kiváltott közelmúltbeli vitája, s remélhetően hozzá is járult kutatás-módszertani tudatosság és látókör szélesítéséhez. Az ehhez a fejezethez kapcsolódó tanulmányok témaválasztásukkal a 2007-es pozsonyi csata évfordulóhoz és a 2008-as Mátyás-évfordulóhoz is szerencsésen kapcsolódnak.

A tanulmányok jelentős része a „Lovagok és keresztiesek” fejezetben olvasható. A Szent Rassórol, s általában a kalandozók mondabeli hagyományáról írott tanulmány, elsősorban a kitűnő medievista, Kristó Gyula kiegészítő és hiánypótló megjegyzéseinek köszönhetően (s akinek észrevételei a jelen közléskor már felhasználásra kerültek), már megjelenése idején is nagy érdeklődést keltett. Szent Rasso a legendák világából a kalandozó magyarok felett többször győzedelmeskedő bajor hadvezér-

ként lép elének, aki élete végén monostort alapít. Rasso személyét a kései, magyarázó történeti feljegyzések kapcsolják össze a magyarok elleni harccal, majd végül a 940-es évek egyik jelentős bajorországi hadieseményével (a 948. évi, magyarok feletti bajor győzelemmel). Az elemzés érdekességét kétségkívül az adja, hogy a mondához kapcsolódó tárgyi emlékek töredékei fennmaradtak, illetve középkori és újkori ábrázolásai felhasználhatók a mondaváltozatok értékelésekor és datálásakor.

A fejezet súlypontját a „Magyarország és a kereszties hadjáratok” című tanulmány adja. Itt olvasható egy eredetileg a *Hadtörténelmi Közlemények*ben megjelent írás az első kereszties hadjárat Magyarországgal kapcsolatos eseményeiről a korabeli történetíró, Aachen Albert krónikája alapján, melyből megtudhatjuk, hogy az országra támadó népi kereszties seregek sokkal nagyobb katonai erőt képviseltek, sokkal szervezettebbek voltak, mint azt korábban feltételezték. A „Szent László a kereszties hadak élén” című írás sem maradt visszhang nélkül, s jelen formájában a Szovák Kornél által felvetett értékes szempontokat is tartalmazza.

A középkori magyar elbeszélő forrásokban a Szent László-történet vitatott pontja a magyar királynak az első kereszties hadjáratra való felkérése, amit mind a XIV. századi krónikaszerkesztés, mind a szent király legendája megőrkített. A szerző szerint a történet korai lejegyzésének ante quemje a magyar kereszties hadjárat megtörténte, 1217, hiszen az érvelés egy része azután értelmetlenné válna. II. András király esetében a bizánci császári igény és a remény szertefoszlása is többé-kevésbé a hadjáratból való visszatéréshez köthető, azaz 1218-hoz. A fejezet egyszerre örököltette meg a beteljesületlen kereszties hadjárat és a beteljesületlen császárrá választás motívumát, amelyek III. Béla korára nyúlhatnak vissza, de II. András kora érezhette szükségét, hogy – Szent László alakjával együtt – a maga korára alkalmazza azokat. A részt logikusan zárja II. András kereszties hadjáratának újszerű összefoglalása.

Meglepő módon a mai történészek egy része sokkal pozitívabban ítéli meg a király teljesítményét, mint a kortársak. Magyar katonai egységeknek, földrajzilag és létszámukat tekintve, ez volt a legnagyobb szabású vállalkozása a középkorban, amit – kisebb veszteségektől eltekintve – kitűnően oldottak meg.

E részt rövidebb lélegzetű írások követik a magyarországi lovas pecsétéről, a páncél és páncélosok említéseiről a krónikákban és oklevelekben, majd a számszerjéj használatának kezdeteiről Magyarországon. A cikkből kiderül, hogy a XIII. században a „ballista” szó előfordulásainak túlnyomó többsége a számszerjára vonatkozhat, még ha az esetek egy részében ez nem is bizonyítható minden kétséget kizáró módon (hiszen lehetne szó követő gépről is). A XII. század végére az európai krónikákban, szépirodalmi alkotásokban a számszerjások emlegetése éppoly természetes, mint a görögütüzé, s más, a keresztes háborúk során és következtében ismertté vált fegyveré.

A középkori zászlóhasználat kezdeteiről a szerző ismét a krónikás és okleveles anyag alapján értekezik. Megállapítható, hogy a XIII. századra, bizonyíthatóan annak második felére, már kialakult az ellenféltől zsákmányolt zászlókkal kapcsolatos udvari szertartás: a zászló megküldése a királyhoz és közszemlére tétele. Hasonlóképpen ehhez az időszakhoz köthető a királyi zászló hadjárat előtti ünnepléses felemelése, aminek kezdeteit azonban nehéz rekonstruálni. A tanulmány központi részét alkotják az 1167. évi, a zászlóskocsira vonatkozó értelmezések és fejtegetések. Hasonló a forrásbázisa a csatamének, paripák középkori hazai használatáról írott írásoknak. Az elemzések eredményeként kiderül, hogy a tulajdonképpeni hadiló, a „*dextrarius*” csak kis számban, a kiválasztottaknak állt rendelkezésre, a háborúkból leginkább a szerényebb, de még kiváló tulajdonságokkal rendelkező, egyszerűbb hatáslovak vették ki a részüket. A legjobb lovakra vonatkozó terminológia hazai szegénysége, a tulajdonképpeni hadilovak csekély számú említése is arra látszik utalni, hogy a magyar seregben, a középkorban, mindvégig a kisebb termetű, igénytelenebb hatáslovakat részesítették előnyben.

„A Szent György Lovagrend megalapítása Károly Róbert udvarában” című írás Boulton nemzetközi összehasonlító kutatásai, majd monográfiája eredményeként született meg. A nemzetközi kutatásban elfogadottá vált, hogy a világi lovagrendek között Károly Róbert alapítását illeti meg az elsőség. A lovagrend szabályzata jó néhány cikkelyének mintáját sikerült megtalálni több itáliai városi, egyházi és világi társulat szabályzatában, melyek ismerete feltétlenül szükséges a rend létrejöttének tisztázásához. A szerző által javasolt datá-

lái megfontolások azóta is vita, illetve bizonytalanság tárgyát képezik a kutatásban.

A magyarországi katonai kultúrtörténetben a hadmérnökök, haditechnikával is foglalkozó mester- és művészemberek már Villard de Honnecourt óta megkülönböztetett helyet foglalnak el, hívta fel A magyar történészek közül elsőként Makkai László, majd utána a Zsigmond király tiszteletére rendezett jubileumi kiállítás (1987) és tanulmánykötet hívta fel a figyelmet kiemelkedő jelentőségű itáliai hadmérnök, Taccola magyar kapcsolataira. Az ő haditechnikai munkásságával foglalkozik az „Egy korareneszánsz haditechnikai kézirat és szerzője, Mariano di Jacopo detto il Taccola: De rebus militaribus” című tanulmány. Az itáliai kora-reneszánsz képviselői, s hangsúlyosan közöttük a hadmérnökök, Zsigmond uralkodása alatt jelentek meg Közép-Európában. A hadmérnökök tervei és gyakorlati ismeretei nagy hatással voltak a magyarországi technikai fejlődésre. A tanulmány összefoglalja mindazt, amit Taccoláról és kéziratáról tudunk, különösen a sokat vitatott, a legutóbbi, 2006-os budapesti Zsigmond-kiállításon is bemutatott Párizsi kéziratról. Jelen formájában egy 1470 körüli, észak-itáliai másolatról van szó, amelynek eredetije Zsigmond király idejéből származhat (amin a szakma még vitázik), de maga a kézirat Mátyás-korabeli. Ugyanez érvényes a kötetben található Balkán-térképre, ami valószínűleg összefügghet Zsigmond nikápolyi hadjáratával. (Mások azonban az 1444-es keresztes hadjáratról, vagy II. Mohamed szultán személyével hozzák kapcsolatba). A kéziratnak vagy térképnek Erdéllyel való közvetlen kapcsolatba hozása minden alapot nélkülöz, miként, sajnos, Taccola magyarországi tartózkodására sincsen semmi bizonyíték. Ennek ellenére a magyarországi hadiépítészet és tűzérőség XV. századi fejlődésére az itáliai hadmérnökök és kézírataik kedvező hatással voltak.

E gondolatmenetet folytatja a „Haditechnikai újítások és kéziratok Zsigmond környezetében” című tanulmány. A szerző szembenéz azzal, hogy a Zsigmond király művészetpártolására vonatkozó modern vélemények rendkívül kedvezőtlenek: a könyvek és kéziratok az uralkodó szemében nem voltak a hozzá méltó reprezentáció részei. Az egyetlen kivételt a haditechnikai kéziratok csoportja képezte, ami egyértelműen az uralkodó ezirányú érdeklődéséről tanúskodik. Ezen nem is

csodálkozhatunk, hiszen a Nagy Sándor bűvöletében élő királyt ókori elődjének példája is a technikai újítások megbecsülésére ösztönözhetette.

A török fenyegetés is rádöbbenhetette kora technikai–haditechnikai eredményei meghonosításának fontosságára Zsigmondot, aki „*Herrscherpflicht*”-nek tekinthette a haditechnikai fejlődés figyelemmel kísérését. Tény, hogy Zsigmond király uralkodása Magyarországon nem csak a déli végvári védelem alapjait vetette meg, hanem, az európai fejlődéssel lépést tartva, a tűzérés is akkor vált a magyarországi haderő szerves részévé. Az ország az észak-itáliai és német tűzmesterek és

fegyverkereskedők felvevőpiacaként részesült a technikai fejlődés eredményeiből.

Remélhető, hogy a kötettel a középkori magyar hadtörténelem olyan kézikönyvvel gyarapszik, amelyet éppoly haszonnal tudnak forgatni a felsőfokú tanulmányokat folytató diákok, mint oktatóik és a kutatók. Mivel a közzölt tanulmányok jó része a *Hadtörténelmi Közleményekben* jelent meg, elégedetten állapíthatjuk meg, hogy a folyóirat rendkívüli szerepet játszott az elmúlt évtizedekben a középkori magyar hadtörténelem szervezeti és szakmai kereteinek a fenntartásában, a folyamatosság biztosításában.

Hausner Gábor

TÓTH PÉTER (SZERK.)

SZENT DEMETER, MAGYARORSZÁG ELFELEDETT VÉDŐSZENTJE

(Balassi Kiadó, Budapest, 2007. 296 o.)

A kötet úttörő módon vállalkozik az egyik legismertebb bizánci harcos szent magyarországi ismeretének és tiszteletének történeti bemutatására. A kötet felépítése a következő: Szent Demeter magyarországi legendája (40–94. o.); A sirmiumi hagyomány eredete (94–108. o.); Szt. Demeter hazai tiszteletének középkori és újkori emlékei (109–136. o.). A zenetörténeti részt Czagány Zsuzsa, az MTA Zenetudományi Intézetének munkatársa írta: A középkori magyarországi Demeter-kultusz zenei emlékei (137–157. o.); a művészettörténeti fejezetet Terdik Szilveszter készítette: Szent Demeter a művészetben (158–203. o.), amit Bárh Dániel egészített ki a szent néprajzi vonatkozásaival: Szent Demeter és a magyarországi népi kultúra (206–214. o.). A kötethez gondosan összeállított, újdonságokat tartalmazó szöveggyűjtemény csatlakozik, ami tartalmazza a szent magyarországi latin nyelvű legendáját és annak magyar fordítását Tóth Péter gondozásában (217–243. o.), az Érdykódex-beli legendát (Madas Edit kiadása alapján, 244–247. o.), Demeter és a magyar király szláv legendáját magyar fordításban (Kríza Ágnes gondozásában), a szent középkori latin zsolozsmáját és szekvenciáját, illetve annak magyar fordítását (Czagány Zsuzsa és Tóth

Péter gondozásában). A kötetet példamutató módon névmutató, bibliográfia, kéziratok jegyzéke zárja.

A kötet címe a mára valóban elfeledett „*Legende sanctorum patronorum Regni Hungarie*” című, 1486 körüli gyűjteményre utal, amelyben valóban ott találjuk Szent Demetert a magyar nemzeti patrónusok között, akiknek ünnepei eredetileg értelemszerűen nem kerültek be az itáliai eredetű „*Legenda aurea*”-ba (a középkori szentek „kézikönyvébe”). Persze, a reformáció közelgő elérézése miatt legtöbbjük nem „regnált” túl soká (köztük ott van pl. az Urunk színeváltozása ünnep, amit a pápa az 1456-os nándorfehérvári győzelemmel kapcsolott össze), vagy Szent Zsigmond, akinek hazai tiszteletéről nemrég született alapvető tanulmány, éppen Tóth Péter tollából (*Századok*, 139. 2005.). Nem meglepő, hogy Szent Demeter középkori magyarországi legendája a római liturgikus reformmal a XVII. században kihullt a magyar katolikusok emlékezetéből, miként az sem, hogy a legendát legtovább a zágrábi egyházmegyében olvasták.

A szent mártírságának története röviden összefoglalható: a mai görögországi Szalonikiben, Diocletianus és Maximianus alatt, a keresztényüldöző császárok kedves gladiátort, Lieuszt legyőzte a keresztény Nesztor, aki-